

รายการอ้างอิง

- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จักระบบ. บทละครชุดเบ็ดเตล็ด
ในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 และ
พระราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ. พิมพ์แจกในงาน
กฐินพระราชทาน จางวางโท พระยาอุดมราชภักดี. 2466.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จักระบบ. บทละครชุดเบ็ดเตล็ด
ในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 และ
พระราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ. พิมพ์แจกในงานกฐิน
พระราชทานจางวางโทพระยาอุดมราชภักดี. 2466.
- เฉลิม เศวตน์นัถ. ตำนานการละคร. พินิจานอารยธรรมไทย ตอนดนตรีและ
นาฏศิลป์. หน้า 41. พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515.
- คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานละครอิเหนา.
พระนคร : คลังวิทยา, 2507.
- ท้วม ประสิทธิ์กุล. บันทึกความทรงจำ อัจฉีประวัติความรู้ต่าง ๆ และสิ่งละอัน
พันละน้อย. ในหนังสือพิมพ์งานพระราชทานเพลิงศพนาง ท้วม ประสิทธิ์กุล.
กรุงเทพ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.
- นาฏศิลป์, วิทยาลัย. คุณาสูตรในงานพระราชทานเพลิงศพ นาง ลมุล ยมะคุปต์.
กรุงเทพ : ประยูรวงศ์, 2526.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. การละครไทย. สัมมนาเรื่องนาฏศิลป์และดนตรีไทย.
2515.
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. (คั่นคว่าและเรียบเรียง) งานละครของพระบาทสมเด็จพระ
รามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม.
กรุงเทพ : ไทยวัฒนาพานิชย์, 2518.

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องอุณรุท. กรุงเทพฯ :
แพร่พิทยา, 2515.

_____ . รามเกียรติ์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2510.

_____ . รามเกียรติ์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2510.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. รามเกียรติ์ เล่ม 3. กรุงเทพฯ :
คุรุสภา, 2510.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. รามสูงชิงแก้ว.

(ลายพระราชหัตถเลขา อัดสำเนา) หอวชิราวุธานุสรณ์.

ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 3
กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2530.

ศรีนครินทร์วิโรฒ, มหาวิทยาลัย. ที่ระลึกงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 22.
2534.

เสถียร โภเศษ. ร้องรำทำเพลง. 2532.

สัมภาษณ์

เฉลย ศุขะวณิช. ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ และศิลปินแห่งชาติ
สาขาศิลปะการแสดง. สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2535, 11, 18
กรกฎาคม 2535, 15 สิงหาคม 2535, 12 กันยายน 2535.

บุญช่วย โสวัตร. สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2536.

บุษยา ชิตท้วม. สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2536.

มนตรี ตราโมท. ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กรมศิลปากร และศิลปินแห่งชาติ
สาขาศิลปะการแสดง. สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2535.

เลื่อน สุนทรวาทีน. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2536.

สมาน น้อยนิตย์. สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2536.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2536.

สุวรรณี ชลานุเคราะห์. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง. สัมภาษณ์,
12 พฤศจิกายน 2535.

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ท่าร่าอ้างอิง

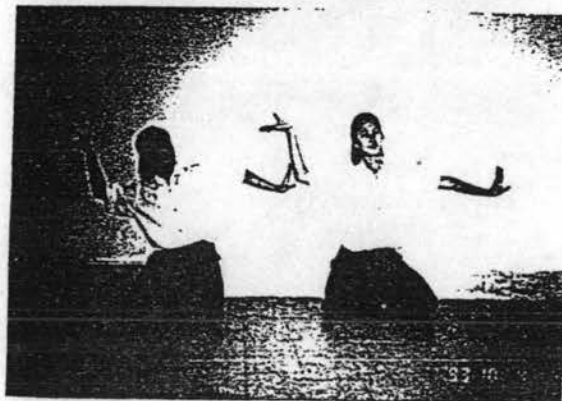
ท่าที่ 1

ท่าที่ 2

ท่าที่ 3

ท่าที่ 4

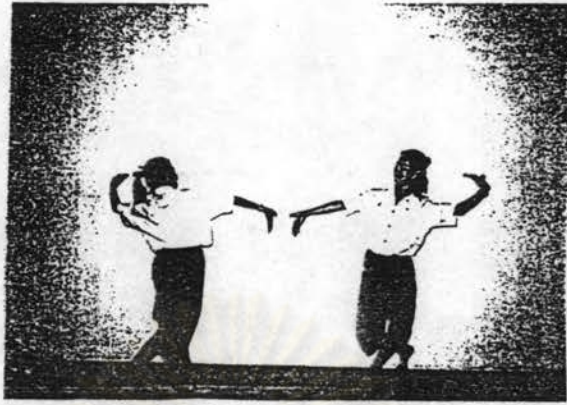
ท่าที่ 5

ท่าที่ 6

ท่าที่ 7

ท่าที่ 8

ท่าที่ 9

ท่าที่ 10

ท่าที่ 11

ท่าที่ 12

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 13

ท่าที่ 14

ท่าที่ 15

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 16

ท่าที่ 17

ท่าที่ 18

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 19

ท่าที่ 20

ท่าที่ 21

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 22

ท่าที่ 23

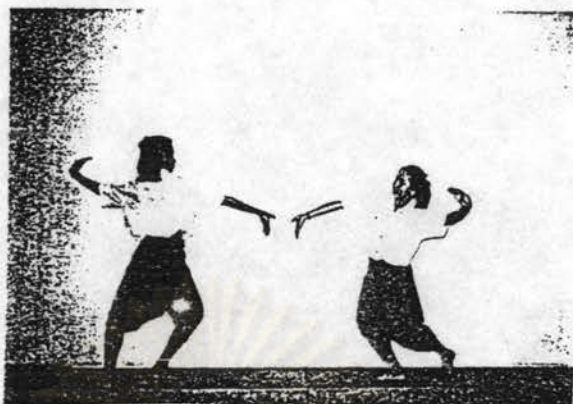

ท่าที่ 24

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 25

ท่าที่ 26

ท่าที่ 27

ท่าที่ 28

ท่าที่ 29

ท่าที่ 30

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 31

ท่าที่ 32

ท่าที่ 33

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 34

ท่าที่ 35

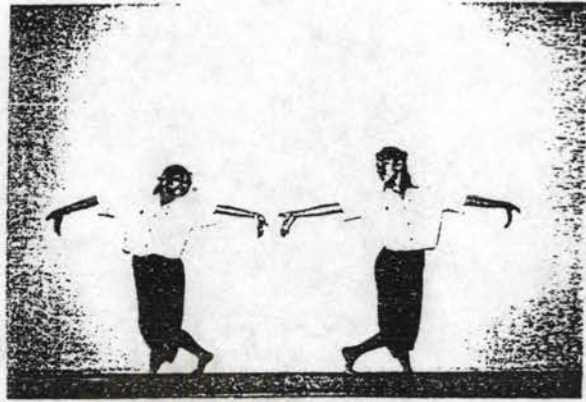

ท่าที่ 36

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 37

ท่าที่ 38

ท่าที่ 39

ท่าที่ 40

ท่าที่ 41

ท่าที่ 42

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 43

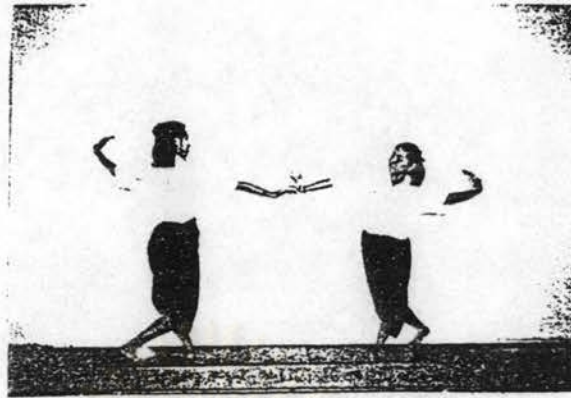
ท่าที่ 44

ท่าที่ 45

ท่าที่ 46

ท่าที่ 47

ท่าที่ 48

ท่าที่ 49

ท่าที่ 50

ท่าที่ 51

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

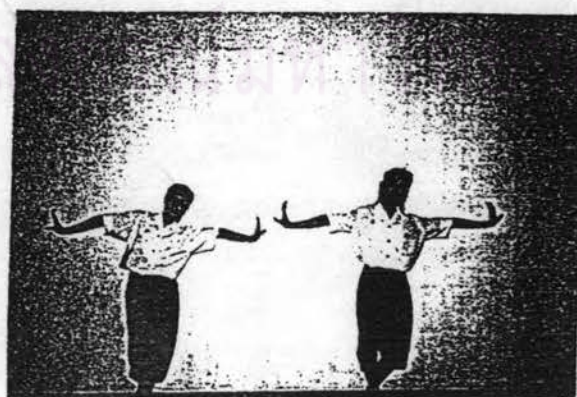
ท่าที่ 52

ท่าที่ 53

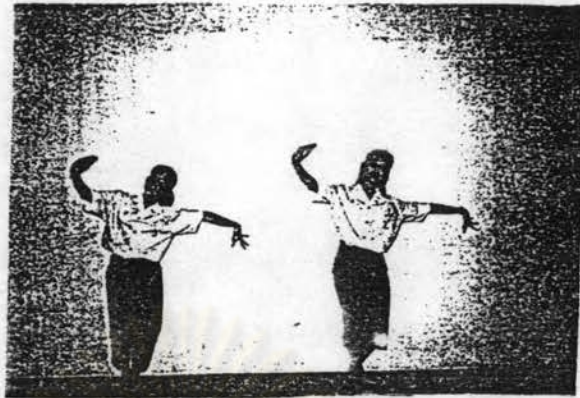

ท่าที่ 54

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 55

ท่าที่ 56

ท่าที่ 57

ท่าที่ 58

ท่าที่ 59

ท่าที่ 60

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 61

ท่าที่ 62

ท่าที่ 63

ท่าที่ 64

ท่าที่ 65

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

นาฏยศัพท์

กคโหล คือ การกคโหลข้างใดข้างหนึ่งให้ต่ำกว่าระดับปกติ

กล่อมโหล คือ การกคโหลข้างใดข้างหนึ่งลง แล้วหมุนโหลซ้ำ ๆ ไปข้างหน้า กลับมากคโหลอีกข้างหนึ่งแล้วปฏิบัติเช่นเดียวกัน ทำอย่างต่อเนื่องซ้ำ ๆ

กระดก คือ อาการของเท้าข้างใดข้างหนึ่งยื่นย่อเข้ารับน้ำหนักตัว ถีบเข้าหรือส่งเข้าอีกข้างหนึ่งไปข้างหลังแล้วหนีบน่องล่างให้ชิดต้นขาให้มากที่สุด หักข้อเท้าให้ปลายเท้าตกลงล่าง การกระดก อาจสืบเนื่องมาจากการกระทุ้งก็ได้ หรือยกขึ้นข้างหลังเลย โดยไม่ต้องกระทุ้งเท้าก่อนก็ได้ ตัวพระ เวลากระดกเท้า จะต้องกันเข้าหรือเปิดหัวเข้าให้ขาแกงออกห่างจากขาที่ยื่นย่อเข้ารับน้ำหนักตัวนางไม่กันเข้าหรือเปิดเข้า แต่จะต้องส่งเข้าที่กระดกให้ห่างจากขาที่ยื่นรับน้ำหนักไปข้างหลังให้มาก กระดกมี 2 วิธีคือ กระดกหลังและกระดกเสี้ยว

กระดกหลัง คืออาการของเท้าที่กระดกไปข้างหลัง

กระดกเสี้ยว คืออาการของเท้าที่กระดกอยู่ด้านข้างของลำตัว โดยให้เท้าที่ยื่นรับน้ำหนักหันปลายเท้าไปด้านข้าง

กระทบจังหวะ ทำได้ทั้งทำนองและทำยีนมีใช้ 2 วิธี คือกระทบจังหวะขึ้น และกระทบจังหวะลง

กระทบจังหวะขึ้น หมายถึง การสะดุ้งตัวขึ้นตามจังหวะเพลง มักจะกระทำในช่วงต้นหรือกลางของท่อนเพลง จะไม่ใช่ช่วงท้ายของท่อนเพลง

กระทบจังหวะลง หมายถึง การยุบตัวลงในทำยีนหรือการกระแทกกันลงพื้นเบา ๆ ในทำนองตามจังหวะ กระทำได้ทั้งช่วงต้น กลาง และช่วงท้ายของท่อนเพลง ทั้งนี้การเลือกใช้วิธีใดย่อมขึ้นอยู่กับทำรำนั่น ๆ

กระทู้ คือ อาการของจุมกเท้าที่อยู่ข้างหลังกระทู้ลงกับพื้นเบา ๆ
วิธีกระทู้ เท้าหน้ายื่นย่อเข้ารับน้ำหนักตัว เท้าหลังเปิดส้นเท้าขึ้นให้จุมกเท้าวาง
อยู่กับพื้นแล้วยกขึ้นเล็กน้อยก่อนจึงจะกระทู้

ก้าวเท้า คือ การวางเท้าที่ยกสูงพื้น โดยวางส้นเท้าลงก่อน แล้ว
จึงตามด้วยปลายเท้า ทิ้งน้ำหนักตัวลงไปยังเท้าที่ก้าวลงให้หมด การก้าวเท้ามี 2
วิธี คือ ก้าวหน้า และก้าวข้าง

ก้าวหน้า หมายถึง ก้าวเท้าไปข้างหน้า ตัวพระจะต้องแบะเข้าออกให้
ได้เหลี่ยม ปลายเท้าที่ก้าวจะเฉียงไปด้านข้าง กะให้ส้นเท้าหน้าอยู่ในแนวเดียวกับ
หัวแม่เท้าหลัง ห่างกันประมาณศอกครึ่ง เท้าหลังไม่เปิดส้นเท้า สำหรับตัวนาง ไม่
แบะเข้า ก้าวให้ปลายเท้าชี้ไปข้างหน้า ห่างจากเท้าหลังที่เปิดส้นเท้าขึ้นประมาณ
หนึ่งศอก

ก้าวข้าง หมายถึง ก้าวเท้าเฉียงไปด้านข้าง จะเป็นข้างซ้ายหรือข้าง
ขวาก็ได้ ในขณะที่ลำตัวอยู่ด้านหน้า ตัวพระ จะต้องก้าวเฉียงออกด้านข้างให้มาก
กว่าก้าวหน้า ตัวนาง จะต้องกะให้ปลายเท้าหน้ากับส้นเท้าหลังอยู่ในแนวเส้น
เฉียงห่างกันประมาณหนึ่งศอก

ขยับ คือการย่อถ่าง ๆ ของเท้าที่อยู่เสมอกันหรือไขว้กันให้ตัวเคลื่อน
ไปข้างหน้าหรือข้าง ๆ

จรดเท้า คือ การใช้เท้าข้างหนึ่งยื่นรับน้ำหนักตัว ส่วนเท้าอีกข้าง
หนึ่งใช้จุมกเท้าแตะที่พื้นใกล้กับเท้าที่ยื่นรับน้ำหนัก

จิบ คือ การจรดนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้เข้าหากันตรงข้อปลายของนิ้วชี้
นิ้วที่เหลือทั้งสาม ตั้งและกรีดออกให้มากที่สุด จิบมี 5 ชนิด ได้แก่ จิบหงาย
จิบคว่ำ จิบตลบหน้าหรือปรกหน้า จิบตลบข้างหรือปรกข้างและจิบหลัง

จิบหงาย คือการจิบที่หงายฝ่ามือขึ้น ให้ปลายนิ้วที่จรดกันตั้งขึ้น หักข้อ
มือเข้าหาลำแขนด้วย

จิบคว่ำ คือ การจิบที่พลิกข้อมือให้ปลายนิ้วตกลงล่าง

จับตลบหน้า หรือปรกหน้าลักษณะเหมือนจับหงาย แต่อยู่ด้านหน้าหัน
ปลายนิ้วเข้าหาหน้าผาก

จับตลบข้าง หรือปรกข้าง ลักษณะเหมือนจับหงายแต่อยู่ด้านข้างระดับแ่ง
ศีรษะ หันปลายนิ้วเข้าหาศีรษะ

จับหลัง คือ การส่งจับไปข้างหลัง ตั้งแขน และพยายามให้แขนที่ส่งไป
หลังนั้นห่างจากลำตัว ปลายนิ้วที่จับจะต้องชี้ขึ้นข้างบน

ชอยเท้า คือ การย่อถ่า ๆ ของเท้าที่อยู่เสมอกัน ให้ตัวเคลื่อนไปข้าง
หน้า ข้างหลัง หรืออยู่กับที่

ถักเท้า คือ การใช้จุมุกเท้าข้างใดข้างหนึ่ง ถักหรือใส่กับพื้นเบา ๆ
ให้เท้าลอยขึ้น แล้วจึงวางลง โดยให้เท้าอีกข้างหนึ่งย่ออยู่กับที่ หรือก้าวเดิน
การถักเท้า จะถักเท้าซ้ายหรือเท้าขวาก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของท่า
รำและความถนัดของแต่ละบุคคล

ประ คือ อากาของเท้าข้างใดข้างหนึ่ง ใช้จุมุกเท้าตบพื้นเบา ๆ
แล้วยกขึ้น โดยให้เท้าอีกข้างหนึ่งยื่นย่อเข้ารับน้ำหนักตัว การประเท้าของตัวพระ
และตัวนางจะแตกต่างกันตรงที่ ตัวพระต้องแยกหรือแบะเข้าออกให้ได้เหลื่อมแล้ว
จึงประเท้าที่ประแล้วยกขึ้นจะอยู่สูงระดับกลางน่องของขาที่ยืนรับน้ำหนัก ปลาย
เท้าชี้ออกด้านข้าง ส่วนตัวนางไม่แบะเข้า ยืนให้เท้าที่เตรียมจะประ เหลื่อม
จากเท้าที่ยืนรับน้ำหนักไปข้างหน้า ประมาถครึ่งเท้า เมื่อประแล้วยกเท้าขึ้นสูง
ระดับครึ่งน่องปลายเท้าชี้ออกด้านหน้า ถ้าจะให้ดูสวยงามยิ่งขึ้น จะต้องกระดกนิ้ว
เท้า ให้งอนขึ้นเล็กน้อยทั้งตัวพระและตัวนาง

ยกเอว คือ การกคเอวเข้าและออกให้ลำตัวช่วงบนเคลื่อนไหว
การยกเอวนี้จะต้องทำพร้อมการกคไหล่ เช่นยกเอวข้างขวา ก็ต้องกค
ไหล่ขวาด้วยพร้อม ๆ กัน เป็นต้น

ลักคอ คือ การกคไหล่คนละข้างกับเอียงศีรษะ เช่น กคไหล่ขวาแต่
เอียงไหล่ซ้าย เป็นต้น

วง คือ ช่วงของมือและแขนที่กางออก ปลายมือจะตั้งขึ้น ลำแขนโค้ง ไม่หักหรืองอเป็นเหลี่ยม วงโดยทั่วไปมี 5 ชนิด ได้แก่ วงสูง วงกลาง วงต่ำ วงหน้า และวงหาง หรือวงบัวบาน

วงสูง ตัวพระจะกางออกด้านข้างลำตัว เเฉียงมาด้านหน้าเล็กน้อย ยกขึ้นสูงในระดับแง่ศีรษะ ตัวนางวงจะแคบและต่ำกว่าตัวพระเล็กน้อยคือจะอยู่ระดับปลายหางคิ้ว

วงกลาง อยู่ด้านข้างระดับไหล่ ค่อนมาข้างหน้าเล็กน้อย ทั้งตัวพระและตัวนาง

วงต่ำ อยู่ด้านหน้าตรงหัวเข็มขัด ตัวพระวงจะเฉียงข้างเล็กน้อย ส่วนตัวนาง วงจะอยู่ตรงกลาง

วงหน้า อยู่ด้านหน้า ระดับปากทั้งพระและนาง

วงหางหรือวงบัวบาน จัดเป็นวงพิเศษที่มีรูปร่างไม่เหมือนวงทั้ง 4 ดังกล่าวแล้ว คือจากวงปกตินำมาพลิกข้อมือ หายฝ่ามือขึ้น ให้ปลายนิ้วชี้ออก ด้านข้างหรือตกลงล่าง

สะคุศเท้า คือ การใช้เท้าข้างหนึ่งยื่นเป็นหลัก ส่วนเท้าอีกข้างหนึ่ง ใสอย่างแรงออกไปข้างหน้าหรือข้าง ๆ พร้อมกับทิ้งน้ำหนักตัวไปด้วย

สะคั่งตัว คือการกระทบจังหวะโดยให้ตัวสะคั่งขึ้นตามทำนองเพลง หรือจังหวะ

เอียงศีรษะ คือการเอียงศีรษะลงข้างขวาหรือซ้ายให้พองาม ตัวนางจะเอียงศีรษะมากกว่าตัวพระเล็กน้อย การเอียงศีรษะจะต้องทำพร้อมกับการกคไหล่ เช่น กคไหล่ขวาก็เอียงศีรษะทางขวา เป็นต้น

ภาคผนวก ค

ประวัติและผลงานอาจารย์ เฉลย ศุขะวณิช

อาจารย์เฉลย ศุขะวณิช ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ สังกัดวิทยาลัยนาฏศิลป์ กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร และศิลปินแห่งชาติ เป็นบุตรคนที่ 5 ของนายเงินและนางเน้ย แยมสุด เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2447 เข้าเรียนวิชาสามัญระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนราษฎร์ใกล้บ้าน มีความรู้พออ่านออกเขียนได้ เมื่ออายุประมาณ 7 ขวบ มารดาได้พาไปฝากไว้ให้อยู่ในความอุปการะของคุณหญิง จรรยา บุทธกิจ (เอี่ยม ไกรฤกษ์) ต่อมาได้ติดตามไปอยู่กับคุณท้าวณารัตน์ (เจ้าจอมแจ่มในรัชกาลที่ 5) ซึ่งเป็นพี่สะใภ้ของคุณหญิงจรรยาเพื่อฝึกหัดละคร และได้มีโอกาสแสดงละครในวังสวนกุหลาบในโอกาสต่าง ๆ เช่น แสดงถวายพระเจ้าแผ่นดิน ต้อนรับแขกเมือง และงานวันประสูติเจ้านายชั้นสูง เป็นต้น

ละครประเภทต่างๆ ที่อาจารย์เฉลยได้ฝึกหัด และออกแสดงนั้นอยู่ในความดูแลเอาพระทัยใจใส่การฝึกซ้อมของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา เจ้าของวังสวนกุหลาบ และท่านครูผู้ชำนาญการละครอีกหลายท่าน อาทิ

- หม่อมครุฑม หม่อมในกรมหมื่นสถิตธำรงสวัสดิ์ (พระองค์เจ้าเนาวรัตน์)

- หม่อมครุฑม หม่อมในสมเด็จพระบวร

- หม่อมครุฑม หม่อมในสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

(ช่วง บุนนาค)

- เจ้าจอมมารดาเขียน ในรัชกาลที่ 5

- เจ้าจอมมารดาสายและเจ้าจอมละม้าย ในรัชกาลที่ 5

- ท่านครูหญิง
- หม่อมครูคร้าม ฯลฯ

ละครที่อาจารย์เฉลยแสดงเมื่อครั้งวัยสาวมีมากมายหลายเรื่อง ซึ่ง
ส่วนใหญ่มักจะได้รับบทเป็นตัวนางตัวเอกเสมอ เช่น

ละครในเรื่อง เรื่องอิเหนา รับบทเป็น ประไพสุหรี มะเดหวี ตรีสา
เรื่องอุณรุท รับบทเป็น ศุภลักษณ์
เรื่องรามเกียรติ์ รับบทเป็น ชมพูปาน และหัวหน้ารากษส

ละครนอกเรื่อง เรื่องสังข์ทอง รับบทเป็น มณฑา จันทรา
เรื่องสังข์ศิลป์ชัย รับบทเป็น เกษรสุมณฑา
เรื่องพระอภัยมณี รับบทเป็น สุวรรณมาลี วาลี
เรื่องคาวี รับบทเป็น คันทมาลี เฒ่าทัดประสาธ

ละครดึกดำบรรพ์ เรื่องอิเหนา รับบทเป็น มะเดหวี
เรื่องสังข์ทอง รับบทเป็น มณฑา
เรื่องรามเกียรติ์ รับบทเป็น สุรปนา (ตัวแปลง)
เรื่องคาวี รับบทเป็น เฒ่าทัดประสาธ

ในปัจจุบันอาจารย์เฉลย สุชะวณิช นอกจากจะเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาการ
ด้านนาฏศิลป์แล้ว ท่านยังเป็นผู้อ่านเวกการฝึกซ้อม และผู้กำกับการแสดงละครทุก
ละครทุกเรื่องที่วิทยาลัยนาฏศิลป์นำออกแสดง และที่สำคัญก็คือ ได้ประดิษฐ์ท่ารำ
และระบำใหม่ ๆ ขึ้นหลายชุดด้วยตนเองบ้าง และร่วมกับอาจารย์ลมุล ยมะคุปต์
บ้าง เช่น

- ระบายกัณนร	- เชิงสัมพันธ์
- ระบายโบราณคดี	- เชิงสราญ
- ระบายฉิ่งธิเบต	- ฟ้อนแคน
- ระบายกรับ	- ระบายสวัสดิรักษา
- ระบายมิตรไมตรีซีเกมส์	- ระบายพระธรรมจักร
- ระบายศรีชัยสิงห์	- ระบายอัสสรพนมรุ้ง

นอกจากด้านการสอนและการสร้างสรรค์งานแล้ว ท่านยังมีผลงานทางด้านวิชาการมากมาย เช่น

- ร่วมจัดทำหลักสูตร การศึกษาวิชานาฏศิลป์ไทยทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
- เป็นอาจารย์สอนและควบคุมการสอนวิชานาฏศิลป์ไทยตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับปริญญาตรี
- เป็นที่ปรึกษาการพัฒนาหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนระดับปริญญา
- เป็นวิทยากรในการประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโขน-ละคร
- เป็นวิทยากรและที่ปรึกษาการอบรมวิชาการละครเพื่อการศึกษาภาคฤดูร้อน (อ.ศ.ร.)
- เป็นกรรมการที่ปรึกษาโครงการค้นคว้าวิจัยดนตรีและนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร

ฯลฯ

จากผลงานต่าง ๆ เหล่านี้พอเป็นเครื่องยืนยันได้ในความเป็นอัจฉริยะบุคคล ซึ่งหาใครเทียบได้ยาก ทำให้อาจารย์เฉลย สุขะวณิช ได้รับการยกย่องและได้รับเกียรติคุณต่าง ๆ มากมาย เช่น ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตราภรณ์มงกุฎไทย (ต.ม.)

- ได้รับพระราชทานโล่เกียรติคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

- ได้รับพระราชทานปริญญาบัตรกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์ไทย
วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา พ.ศ. 2530
- ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง
(นาฏศิลป์) พ.ศ. 2530
- ได้รับพระราชทานปริญญาบัตรกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์ไทย
สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล พ.ศ. 2531

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง

ประวัติวังสวนกุหลาบ

พระประวัติของ เจ้าของวังสวนกุหลาบ

วังสวนกุหลาบเป็นวังของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าอัษฎางค์
เดชาวัธ ผู้ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 62 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว และพระราชโอรสองค์ที่ 7 ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
ประสูติเมื่อปี พ.ศ. 2432 ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จเจ้าฟ้ากรม
ขุนนครราชสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2441 หลังจากนั้นได้เสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศ
อังกฤษแล้วเสด็จกลับมารับราชการทหารบกถึงรัชกาลที่ 6 ทรงได้รับสถาปนาเลื่อน
เป็นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2459 สิ้นพระชนม์ ในปี
พ.ศ. 2497 พระชันษา 35 ปี

ประวัติวังสวนกุหลาบ

ปัจจุบันวังสวนกุหลาบ ตั้งอยู่ที่มุมถนนราชสีมา กับถนนศรีอยุธยา โดย
ทางทิศเหนือติดกับถนนอุทองใน และทิศตะวันออกติดกับสวนอัมพร ซึ่งอาณาเขต
ดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังสวนดุสิต

แต่เดิมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ
ที่จะพระราชทานที่วังสำหรับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาที่วังริมแม่น้ำ
ตอนใต้ปากคลอง (ตลาด) คูเมืองเดิม ครั้นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา
เสด็จกลับจากทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้ทรงศึกษาราชการอยู่ใกล้ชิดพระองค์จึงได้โปรดให้สร้างพระตำหนักชั่วคราวที่สวนดุสิต ทรงริมถนนใบพร(อุทองในปัจจุบัน) พระราชทานนามว่า "สวนกุหลาบ" เสร็จอยู่มาตลอดรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ขยายเขตที่วังสวนกุหลาบให้กว้างออกครอบคลุมพื้นที่ของโรงเรียนราชวินิตในปัจจุบัน ซึ่งสมัยก่อนนั้นยังไม่มีถนนราชสีมาตัดผ่านวัง จึงมีอาณาเขตกว้างมาจรดเทเวศน์ แต่พอดถนนตัดผ่านกลางทำให้วังแยกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่เป็นพระตำหนักและท้องพระโรงติดอยู่กับสวนอัมพร อีกส่วนหนึ่งเป็นเรือนของท้าวณารวีรคณาธิบดี(เจ้าจอมแจ่มในรัชกาลที่ 5) ผู้ซึ่งเป็นผู้แลทูลกระหม่อมอักษฎางค์ อยู่ในเขตพื้นที่ของโรงเรียนราชวินิตในปัจจุบัน

พระตำหนักที่ประทับ เป็นตำหนักสูง 2 ชั้น ก่ออิฐฉาบปูน หลังคาทรงสูง ลักษณะเป็นตำหนักที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 6 โดยมีหอคอยสูง หลังคายอดแหลมเป็นลักษณะเด่น ทางเข้าทิศเหนือมีเสาอิฐฉาบปูนหัวเสาเป็นรูปดอกบัว

ท้องพระโรง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระตำหนัก มีถนนโค้งรูปวงกลมเป็นทางเชื่อมระหว่างพระตำหนักกับท้องพระโรง ตรงกลางเป็นสนามหญ้า ตัวท้องพระโรงลักษณะ เป็นแบบท้องพระโรงรูปจตุรมุข โดยมีมุขทางทิศตะวันออก-ตะวันตก ยาวกว่ามุขเหนือและมุขใต้ ที่ประตูแบบเพ็ชรม เป็นบานลูกฟัก ทาสีฉูดฉาดภายในท้องท้องพระโรงตอนบนมีระเบียงโดยรอบและตอนกลางระเบียงกว้าง ซึ่งอาจจะใช้เป็นที่ประทับทอดพระเนตรลงมาชั้นล่างได้¹

¹ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ฌพิศร กฤตติกากุล และดรณี แก้วม่วง, พระราชวังและวังในกรุงเทพ (กรุงเทพ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2525), หน้า 460.

ตำหนักไทยหรือเรือนคุณท้าวฉวีรคณารักษ์ เป็นเรือนไทย 3 หลัง ใหญ่ มีนอกชานติดต่อกัน ใช้เป็นที่ฝึกซ้อมละคร และเป็นที่พักของครูและลูกศิษย์

โรงละครเดิมเป็นโรงดิน (ไม้ไผ่บุพื้น) ต่อมาได้ปลูกสร้างเป็นโรง ละครถาวร²

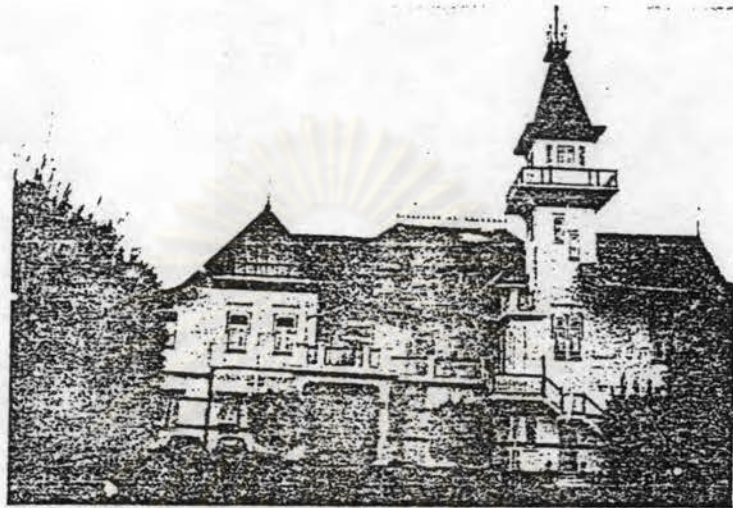
ทางเข้าวังสวนกุหลาบแต่เดิมอยู่ด้านถนนศรีอยุธยา มีถนนเป็นรูปโค้ง ไปสู่ตัวพระตำหนัก ที่ประตูทางเข้าออกด้านนี้มีรูปปูนปั้นเป็นรูปกุหลาบ สัญลักษณ์ ของ "สวนกุหลาบ" อยู่ทางด้านทิศตะวันออก มีประตูออกสู่ถนนริมคลองเม่งเส็ง มีพระนามของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาปรากฏอยู่ ส่วนประตูทางด้าน ถนนราชสีมา ซึ่งปัจจุบันเป็นประตูทางเข้าใหญ่ ยังมีหินของกองรักษาการอยู่ที่ริมรั้ว

วังสวนกุหลาบนี้มีเจ้านายประทับเพียงพระองค์เดียว เมื่อสมเด็จพระ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาสิ้นพระชนม์ วังสวนกุหลาบก็ยังใช้เป็นสถานที่ฝึกซ้อม ละครหลวงและมโหรีหลวงของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดมาจนถึง รัชกาล ภายหลังจึงกลายเป็นที่ทำการรัฐบาล โดยเป็นที่ตั้งของกองอำนวยการ รักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ซึ่งต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่สวนรื่นฤดีใน พ.ศ. 2507 ต่อมากรมสวัสดิการทหารบกบางส่วนได้ย้ายจากสวนพฤกษศาสตร์มาอยู่แทน โดยใช้เป็นที่ทำการของกองออมทรัพย์และกองแผนและโครงการ³

² สัมภาษณ์ อาจารย์เฉลย ศุขะวณิช, 11 กรกฎาคม 2535.

³ ม.ร.ว.แนนน้อย คักคิศรี, ฌพิศร กฤตติกากุล และดร.ณี แก้วม่วง, พระราชวังและวังในกรุงเทพ. หน้า 461.

วังสวนกุหลาบ

พระตำหนัก

ท้องพระโรง วังสวนกุหลาบ

ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ฌพิศร กฤตติกากุล และครุณี แก้วม่วง.

พระราชวังและวังในกรุงเทพ (กรุงเทพ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2525)

ภาคผนวก จ

คณะละครวังสวนกุหลาบ

วังสวนกุหลาบเป็นวังหนึ่งในหลาย ๆ วังในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการฝึกหัดและแสดงละครไทย ด้วยเหตุที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร หรือที่บรรดาข้าหลวงเรียกกันอย่างสั้น ๆ ว่า "ทูลกระหม่อมอัยยวัฒน์" ทรงสนพระทัยในด้านการละครไทยเป็นอย่างมาก จึงได้ทรงตั้งคณะละครของพระองค์เองโดยให้อยู่ในความดูแลของคุณท้าวเนาวรีวัชร (เจ้าจอมแจ่มในรัชกาลที่ 5) พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลพวกข้าหลวงโดยให้ที่อยู่ และให้เงินเดือนประจำสำหรับครู นักร้อง นักร้องและนักดนตรี ทรงดูแลและทอดพระเนตรการแสดงละครอยู่เสมอพร้อมทั้งประทานความรู้และทรงแนะนำวิธีการร้อง และทำให้สวยงามตามแบบฉบับละครใน รวมทั้งการให้นักร้องรู้จักสังเกตการร้ายรำของตัวละคร จึงทำให้การร้อง รำ และดนตรีเข้ากันได้เป็นอย่างดี ซึ่งการที่ทูลกระหม่อมทรงเอาพระทัยใส่เช่นนี้ จึงทำให้ละครวังนี้มีชื่อเสียงเลื่องลือว่าเป็นละครชั้นสูง การพ้อนรำก็อ่อนช้อยสวยงามหาใครเทียบได้ยาก¹ ทั้งนี้ก็ด้วยเพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์โดยแท้ ต่อมาคณะละครวังสวนกุหลาบเลิกสอนและแสดงไปในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากพระองค์ประทานคณะละครให้กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกไปฝึกหัดและจัดแสดงต่อที่วังของพระองค์ (วังปทุมวัน)

¹ ท้วม ประสิทธิ์กุล, บันทึกความทรงจำ อัตชีวประวัติความรู้ต่าง ๆ และสิ่งละอันพันละน้อย หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ นางท้วม ประสิทธิ์กุล.

นักร้องของคณะละครวังสวนกุหลาบนี้เป็นผู้หญิงทั้งหมด ส่วนใหญ่มาจากเด็ก ๆ ที่วิ่งอยู่ตามข้างถนน พ่อแม่อยากให้ลูกมีระเบียบเรียบร้อย พุดจาไพเราะ เป็นการบ้านการเรือนจึงได้พาตัวมาฝากให้เป็นข้าหลวงอยู่ในวัง ซึ่งนิยมกระทำกันในสมัยนั้นเพื่อจะได้รับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นกุลสตรีมีความรู้ ดังนั้น พ่อแม่จึงพาลูกหลานเข้ามาถวายตัวอยู่ในวังอย่างมากมาย และพวกลูกหลานนี้จึงได้มีโอกาสหัดเรียนรำละคร ประมาณร้อยละ ๖๐

แม้ว่าคณะละครวังสวนกุหลาบจะมีช่วงเวลาในการสอน การฝึกซ้อม และแสดงไม่นานนัก แต่ที่สำคัญยิ่งก็คือ ละครคณะนี้ได้ผลิตผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการละครไทยอย่างยิ่ง จนได้รับเกียรติให้เป็น "ศิลปินแห่งชาติ" สาขาศิลปะการแสดง(โขน ละคร) 2 ท่านด้วยกัน คือ คุณหญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี และอาจารย์เฉลย ศุขะวณิช ดังนั้นจึงเป็นที่น่าศึกษาอย่างยิ่งว่าละครวังสวนกุหลาบนี้มีวิธีการเรียนการสอน และการฝึกซ้อมละครกันอย่างไร

1. การเรียนการสอนในวังสวนกุหลาบ²

ลักษณะการเรียนการสอน

- สอนเป็นหมู่ ในเพลงพื้นฐานต่าง ๆ
- สอนตัวต่อตัว ในละครต่าง ๆ เช่น จะแสดงเป็นตัวอะไร ครูก็จะต่อให้เฉพาะคนนั้น หรือตัวละครตัวใดจะต้องรำเพลงหน้าพาทย์ใด ครูก็จะต่อเพลงหน้าพาทย์ให้เฉพาะคนนั้น คนที่ไม่ได้แสดงก็จะไม่ต่อให้

วิชาที่สอน

- ฝึกเบื้องต้น - ดัดแขน ขา มือ เท้า ย่ำเชิดฉิ่ง เต็นเส้า
- เพลงพื้นฐาน - เพลงช้า เพลงเร็ว ระเบียบสืบท

² สัมภาษณ์ เฉลย ศุขะวณิช, 11 กรกฎาคม 2535.

ละคร (เฉพาะคนที่จะแสดงในตอนนั้น ๆ) - ละครนอก
 ละครใน ละครตีกคำบรพ ละครพันทาง และโขน (แสดงเป็นตอนสั้น ๆ
 เมื่อเวลาจะแสดงตอนใดก็เรียนและฝึกซ้อมเฉพาะตอนนั้น)

ตารางเรียน

การเรียนการสอน และการฝึกซ้อมละคร จะกระทำเป็น
 ประจำทุกวัน ตั้งแต่เช้ามีดถึงประมาณสองยาม โดยเริ่มจากตอนเช้ามีด เวลา
 ประมาณ 05.00 ลงสนาม (หน้าตำหนักไทย) หัดรำเพลงช้า เพลงเร็ว จนจบ
 แล้วจึงตัดมือ ตัดเท้า ตัดแขนขา หลังจากนั้นตัวพระก็จะแยกไปเต้าเส้าเพื่อฝึก
 กำลังขา ส่วนตัวนาง ก็หัดย่อเจดิ่ง ย่ำเท้าอยู่กับที่บ้าง หรือวิ่งชอยเท้าไปรอบ ๆ
 สนามหญ้าด้วยท่าเซ็ดหรือท่าชักแบ่งผัดหน้าและจะต้องรำให้เหงื่อออก มิฉะนั้นท่าน
 ครูจะดูว่ารำเล่น ไม่ตั้งใจรำ การฝึกจะกระทำไปจนกระทั่งถึงเวลา 7 โมงเศษ
 จึงถึงเวลาพักทานข้าวเช้า พอถึงเวลา 8.30 น. นักเรียนก็ถูกเรียกขึ้นเรือ
 คุณท้าวณารัตนารักษ์เพื่อไปรำให้คุณท้าวดู จะรำเพลงใดก็แล้วแต่คุณครูท่านจะ
 เรียกให้รำ ในระยะหลัง สมเด็จฯ เจ้ากรมหลวงนครราชสีมาทรงเห็นว่านักเรียน
 อ่านบทละครไม่ได้ เนื่องจากไม่เคยเรียนหนังสือจึงทรงพระกรุณาจัดหาครูมาสอน
 หนังสือให้ในช่วงเช้า จากนั้นมาช่วงเช้าจึงไม่ต้องเรียนรำ แต่ต้องเรียนหนังสือ
 แทน

ช่วงบ่ายเริ่มตั้งแต่ 13.00 น. ไปเลิกประมาณ 16.00 น.
 การเรียนในช่วงนี้จะฝึกหัดละคร คนใดได้คัดเลือกให้แสดงเป็นตัวอะไรก็จะฝึก
 แต่ตัวนั้นจนชำนาญ คนที่ไม่ได้รับเลือกก็ต้องอยู่ดูและช่วยร้องเพลงบ้าง ตีรับ
 บ้าง จึงทำให้ทุกคนจำท่ารำของตัวเองละครได้ทุกตัวไม่เฉพาะแต่ที่แสดงเท่านั้น

สำหรับการฝึกซ้อมละครจะเริ่มประมาณ 20.00 น. เป็น
 การฝึกซ้อมเข้าเรื่อง เรื่องที่แสดงมีทั้งละครนอกและละครใน ละครพันทางและ
 โขนนักเรียนซ้อมไปจนถึงเวลา 24.00 น. จึงเลิก ปฏิบัติอย่างนี้เหมือนกันทุกวัน

สำหรับการฝึกหัดระบำสี่บทนั้น อาจารย์เฉลย ศุขะวณิช เล่า
 ว่า ระบำสี่บทเป็นเพลงพื้นฐานที่ขาดไม่ได้และต้องรำต่อจากเพลงช้าและ เพลง

เร็ว หากเปรียบเพลงช้าและเพลงเร็วเหมือน ก.ไก่ ข.ไข่ คือรำให้รู้ท่า ระเบ้า
 สืบที่เปรียบเหมือนมุลบทบรรพสิง คือ รำตีบท หรือรำใช้บทนั่นเอง การต่อท่ารำ
 ระเบ้าสืบท ใช้วิธีรำตามครู กล่าวคือ หม่อมครูหนุ่ม และหม่อมครูอึ่ง จะรำให้ดู
 ข้างหน้าแล้วให้นักเรียนทุกคนรำตาม เนื่องจากสมัยนั้นไม่มีเครื่องเล่นเทพ
 หม่อมครูทั้งสองจะร้องเนื้อเพลงระเบ้าสืบทไปพร้อม ๆ กับการต่อท่ารำ ซึ่งการ
 ต่อท่ารำนี้จะต่อเพียงวันละ 1 หรือ 2 คำ เท่านั้น

การแสดงระเบ้าสืบทในวังสวนกุหลาบ

ระเบ้าสืบทเป็นระเบ้าเบิกโรงก่อนการแสดงละครบางครั้งแสดงเป็น
 ชุดเดียว บางครั้งแสดงเป็นตอนสั้น ๆ คือ ตอนรามสูรเมขลา ใช้เวลาแสดง
 ประมาณ 1 ชั่วโมง ต่อจากนั้นจึงจะแสดงละครเรื่องต่อไป ซึ่งอาจเป็นละครใน
 ละครนอก ละครพันทาง หรือโขนก็ได้ เวลาแสดงทั้งหมดประมาณ 4-5 ชั่วโมง

อาจารย์เฉลย ได้เล่าต่อไปว่า ระเบ้าสืบทสมัยที่อาจารย์แสดงจะ
 แสดงเฉพาะตอนรามสูร-เมขลาในตอนเดียว ไม่เคยแสดงในตอนอื่นของเรื่องราม-
 เกียรติเลย ระเบ้าสืบทที่เรียนและแสดงนี้ใช้บทของรัชกาลที่ 2 ซึ่งมีสืบท คือ
 พระทอง 12 คำ เบ้าหลุด 10 คำ สระบุหรง 10 คำ ปะหลิม 10 คำ บางครั้ง
 จะรำทั้ง 4 บท แต่บางครั้งก็รำเพียง 2 บท ขึ้นอยู่กับเวลา ระเบ้าสืบทนี้จะ
 แสดงบ่อยมาก เนื่องจากในสมัยนั้นไม่มีระเบ้าอื่นมากนัก

โอกาสที่แสดง การแสดงจะมีปีละ 1-2 ครั้งในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

1. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
2. แสดงหน้าพระที่นั่ง สมเด็จพระพันปีหลวง ในรัชกาลที่ 5
3. แสดงหน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. แสดงเพื่อต้อนรับแขกเมือง
5. แสดงเนื่องในวันคล้ายวันประสูติ ของเจ้านายชั้นสูง เช่น

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้า

หรือสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ อาจารย์เล่าต่อไปว่า ถ้าแสดงหน้าพระที่นั่ง จะแสดงตั้งแต่ 24.00 น. จนถึงประมาณ 05.00 น. และถ้าแสดงรับแขกเมืองจะแสดงช่วงหัวค่ำขณะเสวยหรือหลังจากเสวยเสร็จแล้ว โดยแสดงอย่างย่อประมาณ 1 ชั่วโมง

สถานที่แสดง จัดแสดงที่พระตำหนักข้าง แสดงที่ท้องพระโรงข้าง บางทีก็แสดงที่โรงละครในวังสวนกุหลาบ

การจัดฉาก โรงละครในวังสวนกุหลาบนั้นจะมีฉากตายตัวอยู่ฉากเดียว ซึ่งอยู่ด้านหลัง เป็นฉากภูเขา มีเมฆมีวิมานอยู่ตรงกลาง และมีประตูออกจากวิมาน เทวดานางฟ้าจะออกจากประตูวิมานมาจับระบำสี่บท ถ้าแสดงเรื่องใดที่ไม่มีเทวดา นางฟ้า ก็จะไม่เอาวิมานออกไป ที่พื้นมีเตียงนั่งสำหรับตัวละครอยู่ 2 ข้าง ขวาและซ้ายของโรง ท้นหน้าเตียงเข้าหากัน เวลาแสดงผู้แสดงก็จะนั่งรำโดยหันด้านข้างให้ผู้ชม ไม่มีการเปิด-ปิดฉาก ผู้แสดงจะรำจากเตียงหนึ่งทางด้านขวา ไปอีกเตียงหนึ่งทางด้านซ้าย ในบทที่มีการเปลี่ยนฉากหรือเปลี่ยนสถานที่

ดนตรี ใช้นักดนตรีชายบรรเลง วงปี่พาทย์จะบรรเลงอยู่ด้านในหรือทางด้านขวาของโรง โดยที่คนดูจะมองไม่เห็น

คนบอกบท มีคนเดียว ยืนอยู่ข้างเหลือบ ใช้ตะเกียงจุดส่องบท ทั้งผู้บอกบทและผู้ร้องต้องใช้เสียงตัวเองให้ดังพอที่คนดูจะได้ยินทั่วถึง เพราะยังไม่มีไมโครโฟน

ผู้แสดง ผู้แสดงระบำสี่บทประมาณ 8-10 คนเป็นผู้หญิงล้วน ทุกคนจะได้รับเงินเดือนประจำ แรก ๆ จะได้คนละ 3 บาทต่อเดือน ภายหลังเพิ่มเป็น 6 บาท

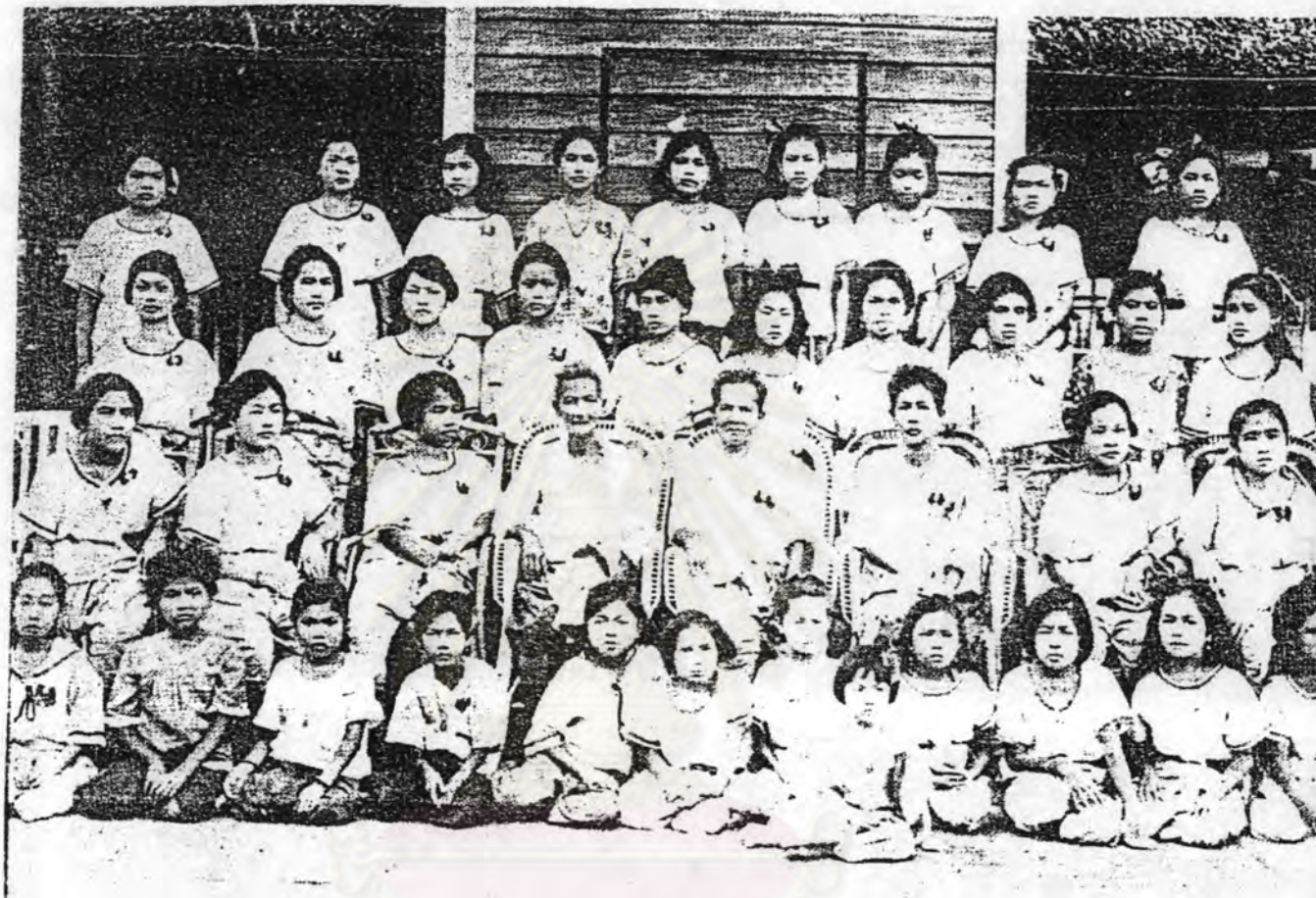
เครื่องแต่งกาย แต่งแบบยืนเครื่องพระ-นาง ตัวพระใช้เสื้อแขนยาว (ตัวเสื้อกับแขนไม่ติดกัน ต้องเย็บในขณะแต่ง) ศีรษะสวมชฎา ส่วนตัวนางห่มผ้าห่มนางเหมือนในปัจจุบัน ศีรษะสวมมงกุฎ (ปล่อยผมระบ่า) เวลาแต่เครื่อง

จะมีผู้ช่วยซึ่งอาจจะ เป็นพ่อแม่หรือคนอื่นมาช่วยแต่งให้ เครื่องละครทั้งหมดเป็น ของวังสวนกุหลาบ

การแต่งงาน ครูจะเป็นคนแต่งให้ เริ่มจาก ใช้น้ำมันตานี กับขมิ้น ลงก่อนทาทั้งหูและจมูก จากนั้นจึงลงฝุ่นจีน (ขาว) ละลายกับน้ำทาหน้าให้ทั่วและ ใ้หน้า แล้วจึงทาแก้มด้วยชาด (เป็นฝุ่นสีแดงใส่อยู่บนแผ่นกระดาษสีทอง) ใ้ สาลีจุ่มน้ำแล้วป้ายชาดมาทาที่ปากและแก้ม ส่วนคิ้วใ้เขม่าเทียนที่จุดแล้วเอา ผาละมี(ผาหม้อดิน) ลงใ้เขม่าจับ จากนั้นจึงใ้สาลีปาดมาทาคิ้ว และขนตา (เปลือกตาไม่ทา) ภายหลังใ้ที่ทาคิ้วของจีนเป็นแท่งดำ ๆ นำมาฝน และต่อมา อีกระยะหนึ่งก็ใ้กะลามะพร้าวเผาใ้เป็นสีดำมาทาคิ้วและขนตา นอกจากนี้ยัง ต้องมัดตัว มัดมือ มัดเท้า และใ้เท้าด้วยฝุ่นจีนอีกด้วย เมื่อแสดงเสร็จ ก็ใ้ สับุกรด (ก้อนละ 5 ส.ต.) ล้างหน้าแทนครีมล้างหน้าใ้ใ้ในปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะละครวงสวนกุหลาบ

แถวบนสุด มั่น, เลมีียด, มล.สายหยุด พัทธมเสนาฯ, หม่อมสมบุญ, อังกาบ
 เทียม, ทรัพย์, ปิ่น, สังวาล

แถวที่ 2 สร้อยทอง, จวง, สงวน, มณฑา, ถนนอม, เนือง, หม่อมระวี, จรูญ,
 เหมือน, ลมัย

แถวที่ 3 (นั่ง) น้อม, เจลย (ช่วย), ลมุล, หม่อมครุฑม, หม่อมครุฑอิง,
 แม่ครุเวก, อุ่นเรือน, ย้อย

แถวหน้า (นั่งพื้น) ล่อม, เล็ก, แฉล้ม, พิศวง, ลิน, มณี, อนงค์, เทียมน้อย
 แนบ, ศรี หมู่หงส์, เฟื่อง, ปลาบู่

ที่มา : วิทยาลัยนาฏศิลป์. คุณานุสรณ์. 2526.

ประวัติผู้เขียน

นาง พุสดี หลิมสกุล เกิดวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2496 ที่อำเภอคูสิด จังหวัดกรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขา ศึกษาศาสตร์และครูฝึก คณะศึกษาศาสตร์และครูฝึก สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ในปีการศึกษา 2523 และสำเร็จการศึกษาปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขา บริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ในปีการศึกษา 2533 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2535 ปัจจุบันรับราชการ ที่ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย